

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТИ ЛЕКЦІЙ

**з навчальної дисципліни «Теорії та концепції особистості в ракурсі
юридичної психології»**

**обов'язкових компонент освітньо-наукової програми
третього (доктор філософії) рівня вищої освіти**

053 Психологія (юридична психологія)

Тема № 4. Соціологічні теорії девіантності та делінквентності.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Воробйова І.В.

2. Професор кафедри педагогіки та соціології, доктор психологічних наук, доцент Мілорадова Н.Е.

План лекції.

1. Вступ. Специфіка підходу соціальної психології до причин делінквентності.
2. Теорія когнітивного дисонансу Л.Фестінгера.
3. Теорія соціального навчання.
4. Конформізм і девіантність. Експерименти С.Аша.
5. Деструктивне наслідування. Феномен Вертера.
6. Деструктивне підпорядкування. Експерименти С.Мілграмма.
7. Девіантність масової поведінки (феномени соціальних агрегатів).
8. Девіантність і рольова поведінка.

Рекомендована література.

Основна:

1. Теорії та концепції особистості в ракурсі юридичної психології: навчально-методичний посібник / автори-укладачі: Д.В. Швець, О.Г. Шахова. О.О. Євдокімова. Харків, 2021. 126 с.
2. Юридична психологія: підручник /за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. 684 с.
3. Юридична психологія : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 288 с
- 4., Shoemaker D.J. Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior. Oxford University Press, 2018. 400 p.
5. Thornberry T. Developmental Theories of Crime and Delinquency. Routledge, 2018. 539 p.

Допоміжна:

1. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. Київ : Либідь, 2011. 520
2. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості. Навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.
3. Шостко О. Ю. Біологічні та психологічні теорії пояснення злочинної поведінки неповнолітніх у США. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_1_26
4. Zembroski D. Sociological Theories of Crime and Delinquency. Journal of Human Behavior in the Social Environment. 2011. V 21:3. 240-254, DOI: 10.1080/10911359.2011.564553

Текст лекції

1. Вступ.

Соціальна психологія - це «спірна територія» між соціологією і психологією особистості. Тому деякі ідеї цього параграфу будуть перетинатися з вмістом інших параграфів. Ми розглянемо якомога більше точок зору на природу девіантності і делінквентності, тому часткові повтори - неминучі.

Якщо психологія особистісного напрямку цікавиться індивідуальними проявами девіантності і делінквентности, то соціальну психологію цікавлять типові закономірності поведінки, властиві більшості людей, що лежать в

основі протиправних дій. Згідно погляду психології особистості, всякий прояв девіантності є індивідуальним.

Індивідуальність забезпечується, або унікальним поєднанням внутріпсихічних процесів, або унікальним набором стимулів, або унікальною, особистісною інтерпретацією. Соціальні психологи вважають, що девіантна поведінка – результат дії стійких закономірностей психічної організації людей. Більшість цих закономірностей пов'язані з тим, що люди – соціальні істоти і узгоджують свою поведінку один з одним.

У другій половині ХХ століття соціальна психологія накопичила значний теоретичний і практичний матеріал, що сприяє кращому розумінню природи девіантності. Для девиантології *особливу цінність представляють теорія когнітивного дисонансу, вплив конформізму на девіантність і механізм підпорядкування, прояви девіантності в масовій поведінці, конвенційні ролі та інтерпретації, як джерело девіантності.*

2. Теорія когнітивного дисонансу Л.Фестінгера.

Одним з таких досягнень є опис *механізму когнітивного дисонансу*, автором якого вважається **Леон Фестінгер**. (*Когнітивний дисонанс-неузгодженість між переконаннями, що відносяться до якогось явища або події, та емоціями, намірами і поведінкою. Незгодженість породжує внутрішній конфлікт і дискомфорт.*)

Він звернув увагу на той факт, що людина потребує узгодженості своїх вчинків зі своїми переконаннями. Зрозуміло, саме по собі це не було науковим відкриттям. Фестінгер, однак, детально досліджував сам механізм вирішення конфлікту, що виникає в свідомості внаслідок неузгодженості поведінки і переконань. Він назвав цей механізм *когнітивним дисонансом*, а практичні висновки його теорії знайшли найширше застосування в політичній і комерційній рекламі, менеджменті і в практиці реабілітації жертв «промивання мізків». У чому суть теорії. Згідно Фестінгеру, коли наші дії розходяться з нашими переконаннями, в психіці виникає більш-менш сильна напруга - дисонанс. Сила дисонансу залежить від того, наскільки є значущими порушувані переконання для нашої особистої системи цінностей і загального світогляду. Зрозуміло, має значення і те, наскільки сильно скоєний вчинок суперечить переконанням. Зняти або послабити дисонанс можна трьома шляхами: змінити поведінку або її наслідки, виправдати свою поведінку (раціоналізувати) або змінити переконання.

Останнє положення якраз є самим цікавим і революційним. До Фестінгера вважали, що переконання і установки визначають поведінку людини, а не навпаки! В зв'язці «установки - поведінка» роль «двигуна» приписували саме установкам. Фестінгер же з'ясував, що ця зв'язка - типовий «тягни - штовхай», де роль «двигуна» можуть виконувати то установки, то поведінка. Говорячи простіше, коли у нас немає можливості змінити свою поведінку або її наслідки і коли ми не маємо приводу для самовиправдання - ми схильні змінювати свої переконання.

Це одне з пояснень процесу формування девіантних установок.

Наприклад, людина, що вперше зробила будь-який девіантний вчинок, може потрапити під дію цього механізму. Скажімо, молода людина, бажаючи стати «своєю» для вуличної компанії здатна на незвичайні і девіантні вчинки. Припустимо, вона когось побила в бійці - поширений спосіб закріплення статусу в подібних групах. Припустимо також, що батьки наполегливо вселяли їй думку про неприпустимість насильства. В результаті розвивається дисонанс, юнак опиняється перед вибором: покаятися в скоєному або змінити колишню систему переконань і визнати насильство допустимим. Якщо компанія представляє для нього цінність, швидше за все, відбудеться друге. Тим більше, що каяття пов'язано з відчутним ударом по самооцінці, якої всі ми дуже цінуємо. Більш того, цей механізм можна цілеспрямовано використовувати для зміни переконань і втягування людини в девіантну діяльність.

3. Теорія соціального навчання, що виділилася з біхейвіорізма, розглядає девіантність як результат соціальних взаємодій, під час яких люди навчаються девіантним моделям поведінки і отримують відповідні стимули, що сприяють їх закріпленню. Основна увага концентрується на різного роду заохоченнях і покараннях, що сприяють навчанню і закріпленню девіантних реакцій. Найважливіші заохочення і покарання - це знаки соціального схвалення і відторгнення, одержувані індивідом від групи і інших індивідів в процесі взаємодії. Соціальні психологи вважають, що для людини дуже важливим є схвалення і визнання його достоїнств, яке виражається його соціальним оточенням. Особливо важливі знаки схвалення або відторгнення, які виходять від «значущих інших» - референтної групи. Оцінки з боку референтних (еталонних) груп служать підставою для самооцінки і пов'язаного з нею почуття самоповаги. Самоповага - важливий фактор, впливає на поведінку і спосіб мислення людей. Тому люди часто порушують конвенційні норми заради позитивних оцінок з боку представників референтних груп. До числа інших заохочень і покарань відносять: матеріальну вигоду (збиток) від агресивних дій; вікарний досвід - спостереження за тим, як винагороджують або карають інших; нарешті, людина може сам призначати собі заохочення або покарання.

Найбільшим представником теорій соціального навчання є А. Бандура, який досліджував пряме (на власному досвіді) і викарне (на основі спостереження за іншими) навчання насильства.

4. Конформізм і девиантність. Експерименти С.Аша.

Розвитку теорії соціального навчання сприяли численні дослідження феноменів конформізму і соціального тиску. Пік експериментального вивчення конформізму припав на 60-і рр. XX століття. Взаємодія людей передбачає певний рівень конформізму, який гарантує конвенціональність виконуваних дій. В цьому випадку конформізм носить нормативний характер і, навпаки, пригнічує девиантність. Однак, в деяких випадках, конформна поведінка може приймати явно девіантні форми.

Більшість людей, в результаті діяльності інститутів соціалізації, закріплюють в своїй свідомості нормативні стандарти суспільства. Ці стандарти визначають картину світу, сприйняття зовнішніх явищ, вчинків інших людей і своїх власних і т.д. Однак експерименти вчених показують, що деякі з цих «природних» стандартів досить легко скасовуються під впливом групового конформізму. Класичним дослідженням даної проблеми вважають експерименти Соломона Аша.

Експеримент Аша полягав в наступному. Групі з 7 -8 чоловік демонстрували дві однакових картки. На одній були зображені три лінії різної довжини. На іншій - одна лінія, відповідна якійсь із ліній на першій картці. Лінії достатньо сильно розрізнялися по довжині, що б їх можна було легко ідентифікувати. Це підтвердила більшість випробовуваних, коли їх просили в індивідуальному порядку назвати яка саме з ліній на першій картці відповідає лінії на другій. При груповому експерименті, все, крім одного члена групи, були в змові з експериментатором.

Було підлаштовано так, що б реальний випробуваний висловлював свою думку останнім. Підставні ж учасники експерименту давали невірні оцінки, які явно суперечили тому, що можна було бачити на картках. Уявіть себе на місці випробовуваних Аша - цілком нормальні на вигляд люди стверджують щось суперечиве тому, що ви бачите на власні очі. Як результат: третина (!) піддослідних погоджувалась із групою і давала невірні висновки (Аш, 1962). Під впливом думок незнайомих людей, які не мали в своєму розпорядженні ніяких можливостей тиску, люди відмовлялися вірити власним глазам - хіба це нормально?

Можливим поясненням даних цього експерименту можна вважати звичку і здатність людей до саомоніторингу. Контроль за відповідністю поведінки очікуванню оточуючих, є елементом соціальної компетентності. Якщо ми фіксуємо розбіжність між власними поведінкою і думками, і думками і поведінкою оточуючих, наше «Соціальне Я» подає нам сигнал тривоги. У разі сильної розбіжності, нам загрожує небезпека стати аутсайдерами, знедоленими. Тоді як відповідність соціальним стандартам - джерело соціальних винагород (схвалення і визнання).

Тому, люди з дитинства звикають несвідомо узгоджувати свою поведінку з поведінкою оточуючих. Точно такий же механізм лежить в основі групового прояву девіантності (наприклад, підліткові вуличні компанії). Тому, найпоширеніше пояснення підлітками своїх девіантних вчинків (бійок, випадків хуліганства і т.п.), - «Все робили, і я зробив» - часто відповідає істині. Це підводить нас до проблеми здійснення девіантних вчинків під впливом наслідування.

5. Деструктивне наслідування. Феномен Вертера.

Феномен наслідування тісно пов'язаний з конформізмом. Люди наслідують один одному, спираючись на принцип соціального доказу. Цей принцип поведінки може бути сформульовано таким чином: в ситуаціях

невпевненості, люди схильні копіювати реакцію оточуючих. Слід зауважити, саме в ситуаціях невизначеності, невпевненості - тобто в тих, коли вимагається прийняття рішення (вибір лінії поведінки), але немає чіткого розуміння, яку саме поведінку вибрати.

Для соціальних психологів довгий час був загадкою, так званий **феномен Вертера**. Історія відкриття феномена Вертера одночасно лякає і інтригує. Більше двохсот років тому великий німецький письменник Йоганн фон Гете опублікував свій знаменитий роман «Страждання юного Вертера».

Книга, головний герой якої, Вертер, здійснює самогубство, викликала великий суспільний резонанс. Вона не тільки зробила Гете знаменитим, а й викликала хвилю самоубійств по всій Європі. Цей феномен проявився настільки яскраво, що в багатьох країнах влади заборонили роман.

Американський соціальний психолог Девід Філіпс вивчав дію феномена Вертера протягом декількох років.

Його особливо цікавили прояви феномена Вертера, викликані повідомленнями засобів масової інформації. Проведене ним дослідження показало, що відразу після публікації на перших сторінках газет розповіді про самогубство, число самогубств в тих географічних районах, де даний випадок отримав широкий розголос, різко збільшувалося. Це, на думку Філіпса, пов'язане з тим, що деякі неврівноважені люди, прочитавши про самогубство людини, позбавляють себе життя, наслідуючи його.

Вивчаючи психологічний профіль «наслідувачів», Філіпс дійшов думки, що наслідування пов'язано з дією таких факторів, як невизначеність і схожість. Можна виділити два типи невизначеності:

1) особистісна невизначеність, 2) ситуативна невизначеність.

Особистісна невизначеність проявляється у внутрішній невпевненості, відсутності ясних ідеалів, цінностей, високий рівень тривожності т.д. Вона, в значній мірі, пов'язана з ситуативною невизначеністю, що виявляється у впливі на особистість, складних, нестандартних ситуацій, вихід з яких проблематичний. Чим ширше і яскравіше висвітлюється в ЗМІ (книзі, фільмі) якийсь вчинок, тим більше враження він здатний зробити на потенційних «наслідувачів», і тим більше масовим буде ефект наслідування.

Схожість між персонажем і «наслідувачем» так само важливий фактор. Люди наслідують, скоріше, саме тому, хто є чимось схожим на них. Факторами подібності можуть бути: вік, місце роботи, сімейний стан і будь-які інші характеристики персонажа, що дозволяють «наслідувачу» ідентифікувати себе з ним. Найцікавіше, що, як встановив Філіпс, наслідування може бути явним, а може бути і прихованим, несвідомим (аварії, автокатастрофи, тощо).

6. Деструктивне підпорядкування. Експерименти С.Мілграма.

Підпорядкування авторитетам - тим, хто викритий більшою владою або більш компетентний - один з основних принципів організації життя в людських суспільствах. В своєму повсякденному житті ми постійно

підкоряємося авторитетам і залежимо від них. Лікарі, вчителі, співробітники служб сервісу, управлінці – все це авторитети, яким ми підкоряємося і від яких є залежними. Жодна людина не може знати всього, тому доводиться довіряти експертам в тій або іншій галузі. Соціальні психологи вважають, що підпорядкування авторитетам закріплюється на рівні умовного рефлексу, і часто відбувається автоматично. На жаль, часто, цей механізм спрацьовує, коли людей примушують до вчинення явно девіантних дій. Досить згадати деяких нацистських злочинців, засуджених на Нюрнберзькому процесі. Ці, ніби то нормальні в приватному житті люди (які мають сім'ю, люблячі своїх дітей, не обтяжені пороками), будучи на службі були здатні вбивати і мучити ні в чому не винних людей. Згодом багато хто з них на суді щиро заявляли, що «вони просто виконували наказ».

Соціальний психолог **С.Мілграмм**, в своїх знаменитих шокуючих експериментах, показав, як звичайні люди, підкоряючись авторитету, виявляються здатні заподіяти серйозні (навіть смертельні) муки людині, яка не зробила їм нічого поганого. Пояснюючи експеримент, більшість психологів вказують, що провідним фактором стало підпорядкування авторитету експериментатора, який асоціювався з «великою наукою». Таким чином, Мілграмм експериментально довів, що значний відсоток людей під впливом авторитету здатний порушувати навіть такі важливі і закріплені в свідомості норми, як заборона на вбивство і заподіяння мук.

7. Девіантність масової поведінки (феномени соціальних агрегатів).

Ще в минулому психологи, які цікавляться поведінкою мас, помітили, що поведінка людини в натовпі різко змінюється. Людина виявляється здатною на такі вчинки, які б ніколи не зробила самотійно, наприклад вбивство, погром. Революції і масові рухи XIX - XX ст. дали дослідникам безліч прикладів девіантної поведінки масового типу. Сучасність тако ж сповнена подібними прикладами. Ті, хто бачив по телевізору записи старих концертів групи «Бітлз», могли звернути увагу на не цілком адекватну поведінку публіки (насамперед, жінок, що кричать плачуть від захвату, заламують руки).

Описуючи великі, внутрішньо неорганізовані групи, що складаються з безлічі різних людей, об'єднаних будь-якої метою, вчені використовують термін «соціальний агрегат». На відміну від інших типів груп (малі і вторинні групи, організації) агрегат не має внутрішньої структури (набору статусів і ролей), а в поведінці людей, що складають агрегат, є відсутнім особистісний аспект. «Нормальні» індивідуально-психологічні процеси в агрегаті протікають зовсім по іншому.

У звичайному житті, «нормальна» поведінка передбачає, по-перше, наявність самосвідомості (Я-образу), що додає поведінки особистісний характер. Люди відрізняються один від одного своєю індивідуальністю, що виявляється як в особистісної (напр.: дружба, любов), так і в рольовій поведінці (напр.: професія, спілкування з сторонніми). По-друге, «в нормі», більшість людей контролюють прояв своїх емоцій, підлаштовуючись під

існуючі правила пристойності, або «слухаючи доводів розуму».

Таким чином, індивідуальність, самоконтроль і раціональність можна розглядати, як атрибути «Норми». В агрегаті ці атрибути повністю відсутні, замінюючись своєю протилежністю. По-перше, зникає «Я-ідентичність», почуття власної індивідуальності, свого «Я». Вона замінюється «Ми-ідентичністю», почуттям спільності, індивідуальність при цьому втрачається. Утворюється як би групова віртуальна особистість, що підкоряє собі індивідуальні особистості. Як результат, люди, що складають агрегат, втрачають почуття відповідальності за свої дії - навіть самі девіантні. Відповідальність - це атрибут «Я», вона носить особистісний характер. «Мі-образ» надає «амністію», будь-яким вчинкам (на момент здійснення, пізніше, вийшовши з агрегатного стану людина здатна відчувати каяття). По-друге, різко зростає емоційність мислення і імпульсивність поведінки. Емоції відрізняються крайністю і простотою, агрегату не властиві тонкі переживання. Як наслідок, люди, що становлять агрегат, виявляються не здатні до складних міркувань. По-третє, агрегат орієнтований на дію, що дає вихід емоціям. Активність агрегату вимагає виходу, і, як правило, знаходить його. По-четверте, агрегат є управляємим, йому потрібен вождь (у випадку з натовпом) або кумир (у випадку з публікою). Без зовнішнього керівництва агрегат не може довго існувати.

Такі, коротко, характерні риси масової поведінки.

Для девиантології це вкрай цікава поведінка. Саме психологічний стан людини, в складі агрегату можна назвати «ненормальним». Діючи в агрегаті ефекти зараження сприяють миттєвого поширення девіантних моделей поведінки. Можна, можливо сказати, що агрегат знаходиться в потенційному стані «на грані», на межі колективного порушення норм. Натхненний політичними ідеями натовп легко переходить до погромів, переживання вболівальників за свою команду легко перетворюється в бійку, збожеволілі від захвату шанувальники, можуть розтерзати свого кумира і т.д. Багато в чому випадки масового порушення соціальних норм пояснюються саме специфікою агрегатного стану.

Загалом, можна умовно виділити два типи агрегатів: стихійні, спонтанні, що виникають самотійно, і сплановані, організовані з якійсь метою. До перших можна віднести стихійні демонстрації або випадки масової паніки. До других – організований мітинг або аудиторію рок-концерту. Окрему і вкрай цікаву групу складають організовані віртуальні агрегати, до яких відносяться аудиторії ЗМІ - газет, журналів, телебачення. Віртуальними ми їх називаємо тому, що фактично мова йде про ізолювані один від друга людей (на відміну від натовпу і публіки), які одночасно отримують інформацію з одного джерела, і часто, що реагують, як колективна особистість - агрегат.

Спроби вчених пояснити природу агрегатного стану, привели до концепції трьох рівнів людської поведінки (В.Ю. Большаков. «Еволюційна теорія поведінки»). Застосовуючи основні ідеї цієї концепції для потреб девиантологічного аналізу, коротко передамо її суть.

Поведінка людини спрямовується трьома групами регуляторів, що

відповідають трьом рівням поведінки: 1) особистісний рівень; 2) рольовий рівень; 3) рівень масового поведінки. Всі три рівня поведінки проявляються в повсякденному житті. На першому рівні діють регулятори індивідуального типу, що дозволяють максимально розкривати особистісний потенціал. Таке поводження людини в колі друзів, сім'ї - всюди, де він діє, як повноцінне, самостійне і багатогранне «Я». На другому рівні діють рольові регулятори, що обмежують індивідуальність. Третій рівень - це масова поведінка, де діють біологічні та підсвідомі регулятори, що пригнічують «Я» і замінюють його «Ми». Така поведінка спостерігається в складі агрегатів. Таким чином, ми отримуємо три різних рівня психологічної поведінкової «нормальності». Поведінкові, когнітивні і емоційні реакції на кожному рівні мають свою специфіку.

8. Девиантність і рольова поведінка.

Одне з можливих соціально-психологічних визначень девіантної поведінки - це поведінка, що пов'язана з порушенням рольових приписів. Всі ми в повсякденному житті граємо якісь ролі: професійні, сімейні, загальносоціальні (Напр.: пасажир громадського транспорту). Роль передбачає наявність більш-менш чітко окреслених приписів, що встановлюють правила поведінки. Приписам відповідають очікування, наявні у партнерів по рольовій взаємодії. Ролі можуть різнитися між собою за ступенем регламентованості. Регламентації підлягають два аспекти ролі: те, що потрібно робити (Змістовний аспект) і те, як це потрібно робити (церемоніальний аспект). Наприклад, рольова поведінка військовослужбовців регламентована дуже жорстко: аж до конкретних рухів, слів і інтонацій. На іншому полюсі знаходиться слабо (на перший погляд) регламентована рольова поведінка, наприклад, поведінка перехожого на вулиці. Порушення церемоніального або змістовного аспекту ролі являють собою девіацію, пов'язану з невиправдані очікування. Для девіантологічного підходу мають особе значення такі фактори рольової поведінки, як соціальна компетентність, очікування і інтерпретації очікувань.

Соціальна компетентність передбачає, в першу чергу знання змісту ролі - того, що потрібно робити. Людина може виявитися в незвичайної, нової для себе ситуації і вести себе як девіант тому, що просто не знає, як саме їй слід вчинити. Цей вид девіантності часто проявляється при зіткненні з іншими культурами.

Висновки. Узагальнюючи короткий огляд соціально-психологічних теорій девіантності, виділимо найбільш важливі положення:

резюме:

- соціальна психологія розглядає девіантність в контексті тих психологічних механізмів, які формуються і проявляються під впливом взаємодії людини з іншими людьми;
- принцип когнітивного дисонансу пояснює, як можуть вироблятися девіантні установки і відбуватися девіантні зміни мислення і поведінки людей;

- деякі відхилення в поведінці пов'язані з феноменами конформності і підпорядкування авторитету, що спотворюють індивідуальну оцінку ситуацію і створюють умови для девіантності «за згодою» або «за наказом»;
- приклади масової поведінки в складі соціальних агрегатів, можуть розглядатися як випадки колективної девіантності; з іншого боку, можна виділити три рівні поведінки: особистісний, рольовий і масовий, що мають свою специфіку і нормативність;
- нарешті, девіантна поведінка може розглядатися в контексті порушень правил рольової взаємодії і нездатності розшифровувати соціальні контексти; з позицій цього підходу, деякі психічні відхилення можуть розглядатися як порушення залишкових норм.

Питання для самопідготовки:

1. У чому суть соціально-психологічного підходу до аналізу девіантності?
2. Чим відрізняється погляд соціальної психології на девіантність та делінквентність від психології особистості?
3. У чому полягає принцип когнітивного дисонансу? Як, спираючись на нього, можна пояснити девіантність?
4. Як впливають на девіантність конформізм і підпорядкування авторитету?
5. Подумки відтворіть експеримент Аша. Як результати цього експерименту можуть застосовуватися до пояснення девіантності в повсякденному житті?
6. Чим можна пояснити поведінку учасників експерименту Мілграма?
7. Розпочніть відтворення експерименту подумки. Що, на вашу думку, потрібно було б змінити (не змінюючи суті експерименту), що б послабити підпорядкування?
8. У чому проявляється девіантність соціальних агрегатів? Приведіть приклади з повсякденного життя.
9. Які три типи регуляторів поведінки описувалися в параграфі? Чим відрізняється поведінка на кожному рівні?
10. Як пояснюється девіантність з позицій теорії рольової взаємодії? Що таке залишкові норми? Як вони порушуються?